

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 1, Aralık 2011

POST NEOLİBERALİZM? Kriz ve Sonrası Üzerine

Prof. Dr. Gülten DEMİR¹

ÖZET

1970'lerden sonra yaygınlaşan neoliberal politikalar finans merkezli birikim koşullarını oluşturmuş, 1990'lı yıllardan itibaren dünyanın birçok ülkesinde birçok kriz yaşanmıştır. 2008 krizi sonrasında, neoliberalizmin kendisi tarafından keskinleştirilen krizleri önlemede yetersiz kaldığı açıkça ortaya çıkmıştır. Kriz sonrası uygulamalar öncelikle global bir finansal çöküşü önlemeye yönelmiş, ikinci aşamada neoliberalizmin otoriter araçlarla yeniden yapılanması gündeme gelmiştir. Bu süreçte neoliberal politikalara karşı tepkiler artmış, birçok AB ülkesi siyasi krize sürüklenmiştir. Finans piyasası kapitalizminin krizi bir yandan da post neoliberal olarak nitelenen, farklı öneri ve stratejileri gündeme getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Post neoliberalizm, kriz, neoliberal politikalar

Jel Kodu: G10

POST NEOLIBERALISM On Crisis and Post Crisis

ABSTRACT

After the 1970s, neoliberal policies have created conditions for the financial based accumulation. In many countries of the world has experienced many crises since the 1990s. Neoliberalism has been insufficient to prevent crises after the 2008 crisis, sharpened by neo-liberalism itself was clearly insufficient in preventing crises. Applications after the crisis tended to prevent the collapse of the global financial. Later, through the tools of authoritarian neo-liberalism aimed to restructure.. In this process, responses against the neo-liberal policies has increased and This process led to the political crisis in many EU countries. Financial market crisis has led to different proposals.

Key Words: Post-neoliberalism, crisis, neo-liberal policies

Jel Code: G10

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, gdemir@marmara.edu.tr

GİRİŐ

ABD’de başlayan ve hızla bütün dünyaya yayılan kriz sonrası, neoliberalizmin temel tezlerinden olan piyasaların gücüne inanç ve devlet müdahaleleri karşıtlığı bir anda unutulmuştur. ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde milyarlarca dolarlık kurtarma paketleri ardı ardına açılmış, konjonktür programları uygulanmaya başlanmış, batık krediler için devlet garantileri verilmiş, batan bankaların bir bölümü devletleştirilmiş, finans piyasaları için düzenleme gereği tartışılır olmuştur. Başta G20’ler olmak üzere, birçok uluslar arası kuruluş tarafından, finans piyasalarında istikrar sağlanması ve bu amaçla yeni uluslar arası finansal düzenlemeler yapılması gerektiği yönünde görüşler açıklanmıştır. Oysa uzun yıllardır sermaye hareketlerine ilişkin kontrol ve kısıtlamaların kaldırılması bütün sorunları çözecek sihirli bir değnek gibi gösterilmektedir.

Kriz sonrası bu uygulamalar neoliberal öğretilerden vazgeçiliyor mu? devlet ekonomiyeye geri mi dönüyor? Sorularını gündeme getirdi. Kapitalizmin doğuşundan itibaren devlet ekonominin (dolaysız olarak kapitalist üretim ilişkilerinin) bir bileşeni-parçasıdır. Liberal gece bekçisi devletin ekonomiyeye ilişkin düzenlemeleri olmadan piyasaların işlemei düşünülemezdi. Ancak kapitalizmin gelişim süreci içerisinde devletin farklı toplumsal ve ekonomik işlevler edindiği, bunları değiştirdiği ve dönüştürdüğü gözlenmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kapitalist piyasa süreçlerini “yönetmek” üzere ekonomik ve sosyal müdahalelerini genişleten de, piyasa ilkelerini yücelten neo liberal politikaların uygulayıcısı da devlettir.

Çalışmanın ilk bölümünde neoliberal politikaların temel yönelişi, finans merkezli birikim sürecinin gelişimi, bu birikim modelinin krizi ve kriz sonrası uygulamalar ana hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kriz sonrası belirginleşen ve postneoliberalizm kavramı altında toplanan, farklı öneri ve uzlaşma eğilimlerine değinilmiştir.

I.NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ANA DOĞRULTULARI VE TEMEL UNSURLARI

1960’lı yılların sonlarında başlayan ekonomik durgunluk iktisat politikalarında yeni bir paradigmaya geçişin koşullarını hazırlamış, iktisat politikası uygulamalarına, savaş sonrasında Keynes’yen uygulamalarından bir kopuşu simgeleyen yeni bir yaklaşım egemen olmuştur. Sermayenin yeni yapılanmalara gitmesine olanak sağlayan ve dinamik kazandıran neoliberal politikalar uygulamaya konmuştur.

Entelektüel altyapısı ABD’de oluşturulan neoliberalizm toplumsal bir reform programı olarak sunulmuştur. Piyasa ilkeleri genel toplumsal organizasyon ilkeleri olarak yüceltilmektedir. Politik-toplumsal yaşamımızın parlamentolar, partiler, sendikalar ya da sosyal aktiviteler demetince değil, piyasa prensipleri tarafından belirlenmesi gerektiği savunulur. Piyasalar devletin yükünden, politik düzenlemelerden, devlet tekellerinden, toplu sözleşme baskılarından kurtulursa, özgürlük, büyüme ve refah yaratacak dinamiklerin harekete geçeceği ileri sürülür (Schui/Blankenburg 2002, s.79).

1970’lerden sonra bütün dünyada yaygınlaşan neoliberal politikalara ilişkin olarak; (Brand 2011,s.78) neoliberal politikaların ilk aşamasında fordist sınıf uzlaşmasının parçalanmasına, ikinci aşamasında, finans merkezli birikimi öne çıkaran ve üçüncü aşamasında da neoliberal politikaların ürettiği giderek açıkça ortaya çıkan çelişki ve krizlerin düzenlenmesine yönelik uygulamaların ağırlık kazandığını ifade etmektedir. şimdi bu ayırım çerçevesinde neoliberal politikaların ana doğrultularını özetleyelim.

1.Neoliberalizmin ilk Aşaması: Fordist Uzlaşmanın Parçalanması

Savaş sonrası uzun genişleme döneminin (fordist) düzenleme biçimi, kapitalist piyasa süreçlerini, toplumsal yapı ve gelişmeleri bir merkezden yönetmeyi amaçlayan, toplumsal yaşamın giderek birçok alanına müdahale eden devlet, bürokratik kitle partileri, sendikalar, işveren ve meslek örgütleri vb. kapsamlı organizasyonları ortaya çıkarmıştır. Ekonominin yönlendirilmesinde sınıflar arası (sendikalar, işveren örgütleri ve devlet) uzlaşma (korporativizm) sistemi önemli rol oynamıştır. Bu siyasal sistem, sürekli ekonomik büyümenin de etkisiyle bütün toplum kesimleri için bölüşüm politikalarının daha elverişli hale gelmesini sağlamıştır. Bu süreçte devlet fordist birikim rejimi için önemli bir istikrar faktörüdür. Sanayi için gerekli işgücünü sağlamak ve sınıflar arasındaki çelişkileri dengelemekle kalmamış, istikrarlı kitle tüketimi için de önemli bir araç olmuştur. (Hirsch 2005,s.119).

Fordist birikimin krizi, sermayenin verimliliğini düşürücü kısıtları aşma, karlılığı arttırma arayışlarını getirmiş, bu süreçte değişen toplumsal güç ilişkileri, fordist uzlaşmanın sürdürülmesini olanaksız hale getirmiştir.

Neoliberalizmin somut politik talepleri; ücret düşüşlerini önleyerek karlılığı azaltan sendikaların etkisizleştirilmesi (grev yeteneğini sınırlama, asgari ücreti düşürme, ücretliler arasındaki rekabeti teşvik etmek vb.), enflasyonla mücadelenin ön plana çıkarılması,

keynesyen maliye ve bölüşüm politikalarının olumsuz etkilerinin vurgulanması, piyasaların liberalleştirilmesi, deregölasyon, parlamentonun yetkilerinin sınırlanması, kamu kurumlarının bürokrasiden arındırılması, parti sisteminin yeniden düzenlenmesi, devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi, şirketler için vergilerin düşürölerek, katma değer vergisi ya da ücretli kesim vergilerinin arttırılması, kıtlaşan devlet kaynaklarının üst sınıflara tahsisi buna karşılık sosyal harcamaların, eğitim, kültür, kamu harcamalarının azaltılması olarak özetlenebilir. (Demiroviç 2009,s.39). Sözü edilen politikaların, sermaye ve emek arasındaki güç ilişkisini sermaye lehine değiştiren öğeler taşıdığı açıktır.

Neoliberal politika demeti içinde finansal serbestleştirme politikaları önemli bir yer tutar. II.D.S. sonrası sınırlama ve devlet kontrolü altındaki finans piyasalarında 1970’li yıllardan başlayarak kontrol ve kısıtlamalar kaldırılmıştır. Neoliberal politikalarla, reel üretimde yeterli karlılıkla değerlendirilemeyen sermaye için yeni değerlenme alanları yaratılmış, bir yandan ülke içinde yatırılamayan sermayenin ihracına olanak sağlanırken, bir yandan da arzu edilen karlılığı sağlamayan üretim araçları yerine finansal yatırımlar cazip hale getirilmiştir (Huffs Schmidt, 1997, s.8).

Gelir dağılımının bozulması, özelleştirme ve finansal liberalleştirme ortamı, sanayi sermayesine oranla finans sermayesi birikiminin hızlanmasını ve sermayenin giderek globalleşmesini olanaklı kılmıştır. Talep düşüşleri ve verimli yatırım olanaklarının daralması ile biriken karlar finansal spekülasyonlara gitmektedir. Böylece dünya ölçeğinde finansal varlıklar hızla artarken finans piyasalarının işlem hacmi reel ekonominin gereklerinin çok ötesinde büyümüş, finansal aktifler tüm dünya küresi üzerinde rantı optimize etmek üzere para sistemleri arasında sürekli değişilir olmuştur. Sonuçta birikim dinamiğinde finans piyasalarının merkezi rol oynadığı bir sürece girilmiştir.

2.Finans Merkezli Birikimin Öne Çıkışı

Finans merkezli birikime geçişi olanaklı kılan, değişen güç ilişkileri çerçevesinde devletçe yapılan düzenlemeler olmuştur. Finans piyasalarında liberalleşme ve deregölasyon, finans piyasası aktörleri için vergi indirimleri, yatırımcı faaliyetlerini kolaylaştıran ve elverişli hale getiren yasal düzenlemeler, devlet hizmetleri ve devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi, birçok ülkede sigorta sisteminin özelleştirilmesi ve çalışanların ödedikleri primlerin finans piyasalarına yönlendirilmesi bu çerçevedeki başlıca düzenlemelerdir. Ayrıca gelir ve servet

dağılımının giderek bozulması ve sosyal parçalanmaların artışı da bu sürece dinamik kazandırmıştır (Schegel 2009, s.10).

Yeni piyasalar yaratan, düzenlemeleri azaltan, yönetim boşluklarını arttıran, önleyici mekanizmaları kaldıran birçok yasal düzenleme eşliğinde finans sermayesinin hakim fraksiyonlarının ekonomik gücü 1980’den beri giderek artmıştır. (Demiroviç 2009, s. 49) Finans sermayesinin gücünün ve uluslar arası hareketliliğinin artışı, sermayeye işgücü, sendikalar, firmalar, hükümetler ve parlamentolara karşı olağanüstü bir tehdit potansiyeli sağlamış (Huffs Schmidt 2009, s.42), ulus devletleri sermaye için daha elverişli değerlendirme koşulları yaratma baskısı altında bırakmıştır.

Global finans piyasalarının büyük bölümünde ve offshore merkezlerinde (türev, hedge fon vb.) her türlü denetimden uzak büyük çapta finansal işlemler gerçekleştirilmektedir. Sistemdeki açıklar ve bunlara bağlı yaşanan risk ve istikrarsızlıklar neoliberal programların sağladığı olanakların bir sonucudur(Candeias2008,s.23). Finans piyasalarının liberalleştirilmesinden sonra birçok ülkede borç ve finans krizleri² yaşanmıştır.

Finans merkezli birikim, üretici firma yapısında da önemli dönüşümlere neden olmuştur. Finans piyasalarının hakimiyeti, finansmanın ağırlıkla banka sistemince gerçekleştirildiği dönemlerden farklı ve yeni bir finansman mantığı oluşturmuş, işletme finansmanında hisse satışı ağırlık kazanmıştır. Finansal getirilerin önemli bir bölümünü faiz ve kar payının yanı sıra, işletme hisselerinin değer artışları oluşturmakta, işletme kararları artık işletmenin borsa değerinin maksimize edilmesi hedefine yönelik olarak verilmektedir.

İşletmelerin kontrolünün giderek, karları ve borsalarda kapitalizasyonu belirleyici kriter alan kurumsal yatırımcılara geçişi ile (Aglietta 2000, s.66), işletmeler finans piyasalarındaki getirileri esas almaya başlamışlardır. Böylece finans merkezli ekonomide büyüme giderek “hisselerden sağlanan karların maksimizasyonuna” bağımlı hale gelmiştir. Borsa yükselişlerinin hane halkı gelirlerini arttıracığı, servet ve gelir artışının da talebi uyararak büyüme dinamiği sağlayacağı ileri sürülmektedir (age s.142).

Hissedarların talepleri ve dünya piyasalarında keskinleşen rekabet hızlı birikimi ve maliyetleri düşürmeyi ilke edinen yeni bir rasyonelleştirme tipi ortaya çıkarmıştır. İş organizasyonunun yeniden yapılandırılmasıyla firma içi rekabet artmış, ücretler düşürülmüş, sosyal haklar kısıtlanmış, çalışma saatleri uzatılmış ve esnekleştirilmiştir (Bader 2011, s. 19).

²Başlıcaları 1980’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki borç krizleri, 1994 Meksika krizi, 1997 Asya krizi , 2000 ABD yeni ekonomi krizi, 2001 Arjantin krizi ve 2008 krizi olarak sayılabilir.

İşletmeler reel yatırımlarını sınırlarken, teknik olanaklar ölçüsünde ikame ve rasyonelleştirme yatırımlarına hız vermektedir (Netzker 1999, s.10). Karların istihdam alanlarını daraltan daha rasyonel iş yöntemlerinin geliştirilmesine bağlanmasıyla, kar birikimi çalışan nüfusun hayat standardından kopmakta (Beams 1997, s.6), dünya ölçeğinde gelir ve servet eşişsizliği artarken istihdam sorunları ağırlaşmaktadır.

Ücret kotasının giderek düşmesiyle, talepte ortaya çıkan düşüşlerin, hane halkının artan borçluluğu ve kredilerde olağanüstü artış ile telafisi yoluna gidilmiřtir³. Bunun için orta sınıfın ve giderek ücretli kesimin de finans piyasalarına entegrasyonu gerekmiştir. Özel tüketimin borçlanma ile sürdürülebilmesi için bir yandan tüketim teşvik edilirken bir yandan da krediye erişim kolaylaştırılmıştır. Bu süreçte taksitle ödemeler, tüketici kredileri, kredi kartı kullanımı, düşük faizli konut ve otomobil kredileri giderek yaygınlaşmıştır. Böylece kredi sistemiyle bir yandan ücretler arttırılmadan pazar genişletilmekte, bir yandan da ücretlerin bir bölümü faiz ödemesine gitmektedir.

Ücretliler yalnız kredi alıcısı olarak değil tasarruf sahibi olarak da finans piyasalarına bağımlı hale gelmiştir Geleneksel banka mevduatlarının yerini daha yüksek faizli ancak daha yüksek riskli tasarruf biçimleri almış (Sablowski 2011, s.39), geliştirilen yeni finansal araçlarla orta sınıf da hisse senedi sahibi ya da özel bireysel emeklilik sisteminin bir parçası olarak finans sisteminin içinde yer almaya başlamıştır. Böylece finansal rantlar ücretliler için de önem kazanmış, finansal aktiflerin değer artışları tüketicilerin tüketim ve tasarruf kararları üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Sosyal devletin çöküşü, eğitimden sosyal güvenlik sistemine kadar yapılan kapsamlı özelleştirmeler de ücretlilerin finans piyasalarına entegrasyonu eğilimini güçlendirmiştir. Sistem bir yandan ücretlileri geçimlerini sağlamak borçlanmaya ya da tasarrufa zorlamakta, bir yandan da ücret gelirlerinin artan bölümü (emekli fonları, yatırım fonları ve sigorta fonlarını yöneten kurumsal yatırımcılar tarafından) finans piyasalarına yönlendirilmektedir (age:40). Böylece olağanüstü kredi patlamasının bir bileşenini de emekli aylıkları ve diğer tasarruflar gibi geniş halk kitlelerinin rezervleri oluşturmuştur (Bischoff 2010,s.159).

ABD toplumunun borç düzeyine ilişkin FED'in verilerine göre 1984 yılında bir ailenin ortalama borcu, yıllık gelirinin %60'ı düzeyinde iken 2007 yılında %120'sine yükselmiştir. Wolf (2009, s. 108). Borçlanma yoluyla ABD'de duraklayan hatta gerileyen reel ücretlerle, %4-%6 oranında görelü yüksek büyüme hızlarına ulaşılmıştır. ABD aynı zamanda (hem

³ Yapılan bir araştırma, büyük bankaların son yıllarda karlarının giderek artan bölümünü özel tüketici kredilerinden elde ettiğini göstermektedir Sablowski (2011, s. 39).

gelişmekte olan ülkeler hem de Almanya, Çin, Japonya gibi ihracatçı ülkeler için) dünya piyasalarında “global tüketim” talebini desteklemiştir (Candeias 2009, s.15).

Sonuç olarak finans merkezli birikim sürecinde, yüksek karlara ulaşılabilen ancak dünya ölçeğinde büyüme dinamiği giderek spekülasyon ve (özel ve kamu borçlanmasına dayalı) kredi artışına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Finans sektöründe birikimin hızlanması bir yandan sanayi sektöründeki birikimin zayıflamasının bir sonucu olurken, diğer yandan yüksek rant talepleri sanayi birikimini yeniden zayıflatmakta ve finans sektöründeki kriz ve köpükleri arttırmaktadır (Bader 2011, s.15). Giderek büyüyen finansal köpüklerin dünyanın herhangi bir yerinde patlamasıyla da kapitalizme özgü krizler⁴ bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır.

3.Krizin Gelişimi

2000’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların ürettiği açıkça ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlıkları, çelişki ve krizleri düzenlemeye yönelik (neoliberal) uygulamalar ağırlık kazanmıştır. ABD’de 1990’ların ikinci yarısında özellikle enformasyon/komünikasyon alanında kredi ile finanse edilen yatırımlar ve hisse senedi fiyatları hızla artmış, bu sektörde oluşan balon 2000 yılı başlarında patlamıştır. Krize ilk tepki, neoliberal-monetarist kuramın temel araçlarından olan para politikalarının uygulamaya konması (faizlerin düşürülmesi, likiditenin artırılması) olmuştur. Durgunluğu önlemek üzere FED o zamana kadar ABD tarihinde görülmemiş ölçüde büyük faiz indirimine gitmiş ve ekonomiye likidite verilmiştir. Alınan önlemlerle kriz 2001 yılında kısa bir durgunlukla atlatılmış, ancak önlemler bir sonraki spekülasyon köpüğünün oluşumunu hazırlamıştır.

Yeni Ekonomi krizi sonrası FED’in bol ve ucuz para politikası⁵, kredi ile finanse edilen gayrimenkul alımını, tüketimi, firma devralmalarını, işletmelerin borçlanmasını ve

⁴ 1990’lı yıllardan itibaren kriz ögelerinin birikmesiyle finans merkezli kapitalizmin sınırlarına gelinmiştir. Bu süreci kısaca özetlemek gerekirse (IfG 2011, Demiroviç 2011,Bader 2011); Sermaye için reel üretimde değerlenme olanaklarının daralması ve gelir dağılımının bozulması nedeniyle sermaye giderek artan ölçüde birikmekte ve finansal enstrümanların hızla artışı önlenememektedir. Finansal yatırımların getirdiği yüksek rantlar, teknoloji, hisse senedi, gayrimenkul vb. sektörlerde spekülasyonlar ve köpüklerin oluşumuna neden olmakta, bu gelişimi özel ve kamu kesiminde borçlanmanın artışı daha da hızlandırmaktadır. İşletmeleri kısa vadeli rant maksimizasyonuna zorlayan ortam işgücü için çalışma koşullarını giderek ağırlaştırmaktadır. Bu süreçte ücret kotası ve kamu/özel yatırımlar düşerken, toplumsal ve toplumlara eşitsizlikler giderek artmaktadır. Verimli birikim alanları daraldığından durgunluğun önlenmesi için sürekli artan finans odaklı itkiler gerekmektedir. Olağanüstü finans sermayesi birikimi ve reel birikimin daralan sınırları arasındaki çelişkinin, yeni spekülasyon köpükleri ile aşılmasını durumunda krizler ortaya çıkmaktadır. .

⁵ FED verilerine göre ABD’de 2001 ortalarından 2006 yılı başına kadar reel faizler negatif seyretmiştir(Schlegel 2009, s.2).

spekölasyonları teşvik etmiştir. (Schlegel 2009,s.2) Faiz düşüşlerinin yanı sıra vergi avantajları, spekülâtif finansal yenilikler⁶, kredi ve gayrimenkul alımının kolaylaştırılması, kredi ile finanse edilen bir canlanmaya neden olmuştur (Bader 2011, s.16).

Bu süreçteki gelişmeleri kısaca özetlemek gerekirse; düşen faizler özellikle gayrimenkul piyasasında önemli bir kredi talebi yaratmış, gayrimenkul ve ilişkili (mobilya, ev aletleri, bina sigortası vb.) sektörlerde bir canlanma yaşanmıştır. Bankalar verdikleri krediler karşılığında oluşan alacaklarını (ipotek kredileri, kredi kartı alacakları, tüketici kredileri, otomobil krediler vb.) bir araya getirip yeniden paketleyerek, ticareti yapılabilir menkuller haline getirmişler, finans piyasalarında yeni yatırım araçları olarak satmışlardır. Böylece bir yandan verdikleri kredinin geri ödenmeme riskini, ödünçleri alan finansal yatırımcılara devrediyor, diğer yandan bu satıştan kazandıkları paraları yeniden kredi olarak verebiliyorlardı. Menkul kıymetleştirme finans ekonomistleri ve finans piyasası aktörleri tarafından, riskin sadece ipotek kredisi veren banka üzerinde yoğunlaşmayarak çok sayıda yatırımcıya dağıtılması sayesinde, finans sistemine daha istikrarlı bir yapı kazandırdığı gerekçesiyle övülüyordu.

Bankalar bilançolarında bulunan varlıklarını (alacak havuzun) menkul kıymetleştirerek doğrudan satmamaktadırlar. Bu nedenle oluşturdukları alacak havuzunu devralarak bunlara bağlı menkul kıymet ihraç etmek üzere Özel Amaçlı Kurumlar (SPV) kurmuşlar ve böylece bankacılığın temel düzenlemelerine uymaktan kaçınmışlardır. Off-shor merkezlerinden tescil edilen, banka bilançolarında görünmeyen ve bankaların öz sermaye kurallarına uymak zorunda olmayan bu tür kuruluşların en önemli özelliği, kullandıkları paranın büyük bölümünün borçlardan oluşmasıdır. Başarılı yatırımlar karı katlarken, kayıp söz konusu olduğunda kayıplar da katlanmaktadır. Bu kuruluşların⁷ kayıplarının kısa sürede sermayelerini aşması ve iflas etmeleriyle, bunları kuran ve garanti veren bankalar da iflâsa sürüklenmişlerdir.

ABD’de faizler 2004 yılında %1’den, %0.25’lik artırımlarla, 2006 yılında %5.25’e yükselmiştir. (Candeias 2009, s.16). 2006 yılında gayrimenkul piyasasında bir durgunluk, bir yıl sonra da fiyatlarda düşme başlamış, konut fiyatlarının yükseleceği beklentisiyle yüksek

⁶Finansal yeniliklerin başlıcaları 1990’lı yıllardan itibaren ağırlık kazanan menkul kıymetleştirme, bu menkul kıymetlerin “özel amaçlı kurumlar” aracılığıyla banka bilançolarından çıkarılması ve “özel amaçlı kurumların” her türlü denetimden uzak off-shor merkezlerinde yaygınlaşan faaliyetleri olarak sayılabilir.

⁷Örneğin Almanya’da IKB Bankın kurduğu özel Amaçlı kurum (SPV) Rheinland Funding Capitel’in merkezi Delaware’da ve öz sermayesi 500 dolardır. Subprime kredilere yatırım yapan ve yatırım hacmi 12.7 milyar Euroya ulaşan bu kuruluşun yatırımlarının %40’ı AAA, %30’u AA, %20’si A olarak derecelendirilmiştir. (F.A.Z. 31.07.2007, Nr 175, s14)

faizlere katlanan (özellikle değişken faizli kredi kullanan) tüketiciler zor bir döneme girmiştir. Ödeme güçlerinin oldukça üstünde kredi kullanan tüketiciler için kredi geri ödemeleri neredeyse imkansız hale gelmişti. Konut fiyatlarındaki düşme ile evlerini satsalar bile borçlarını ödeyemeyecek duruma gelen milyonlarca insan evini kaybetmiştir.

Düşen gayrimenkul fiyatları ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin değerini düşürmüş, Temmuz 2007’de irili ufaklı birçok finans kurumu büyük zararlar açıklamıştır. Finans kurumlarının hangilerinin ne ölçüde sorunlu menkul kıymete sahip olduğu belirsiz olduğundan, finans kurumları arasındaki işbirliği bozulmuş, interbank piyasası işlemez duruma gelmiştir. FED ve Avrupa, Japonya gibi diğer ülke merkez bankaları işbirliği içinde, bankaların ek rezerv talebini karşılamak ve interbank işlemlerinin normalleştirmek üzere piyasaya likidite enjekte etmeye başlamışlardır.

Krizin ilk aşamasında merkez bankaları faiz indirimleri ve diğer para politikası önlemlerine başvurmuşlar, ancak bu önlemlerin etkisi sınırlı kalmıştır. Daha sonra birçok ülkede hükümetler finans kurumları için kurtarma paketlerini devreye sokmuşlar, ancak kriz durdurulamamıştır. 2008 yılının ortalarından itibaren finans piyasalarında güvenin yeniden sağlanması için 100 milyarlarca dolar devlet garantisi verilmiştir. Lehman Borthersin iflasıyla kriz keskinleşmiştir. ABD yönetiminin kurtarma paketleri 2008 ortalarında 700 milyar dolara (Spiegel 2008) ulaşmış, 2009 yılı başlarından itibaren yeni banka kurtarma paketleri devreye girmiştir.

4. Kriz Sonrası Politikaların Temel Unsurları

2008 yılında keskinleşen kriz sonrası, finans merkezli birikimin istikrarının “devlet müdahaleleri” ile yeniden sağlanmasına çalışılmıştır. Bir başka deyişle kriz yönetiminde ilk dalgaya göreli sıkı uluslar arası işbirliği ve devlet müdahaleleri damga vurmuştur (Brangsch 2011, s.8). Konjonktür programları, bazı sektörlerin desteklenmesi, düşük faiz politikaları ve finans sektöründe kısmi devletleştirmeler bu amaca yönelik başlıca uygulamalardır. Sözü edilen uygulamalar, daha önceki neoliberal politikalardan kimi farklılıklar taşıyalar da neoliberalizmden vazgeçilmediği kısa bir süre ortaya çıkacaktır.

Piyasa başarısızlığını dengelemeye yönelik oluşu açısından Keynesyen politikalarla bir benzerlik kurulabilse de kriz sonrası müdahaleler İkinci Dünya Savaşı sonrasında

uygulamalarından farklılıklar içermektedir. Keynesyen müdahaleler⁸, piyasaların gerçekleştirdiğinden farklı yapıların oluşturulmasına, bir başka deyişle piyasaların gücünü sınırlamaya, düzenlemeye veya dengelemeye yönelik iken, müdahalelerin yeni biçimi, buna tam karşıt biçimde; Rüstow'un "neoliberal müdahalecilik" (Rüstow1932, s.64 akt.Candeias 2009, s.22) olarak nitelediğii piyasa yasalarına karşı değıil, piyasa yasaları yönünde bir müdahaleciliktir. Sonuç olarak 2008 krizine yönelik müdahaleler, derin bir krize düşen neo liberalizmin yeniden yapılanması için devletin "harekete geçirilmesi" olarak düşünülebilir Rilling (2008, s.4). Harekete geçen devlet, bankalar arası güveni yeniden sağlama ve kredi sisteminde bir çöküşü önlemek üzere, finans kesimine milyarlarca dolar kaynak aktarmıştır.

Devlet müdahalelerinin somut biçimlerinin, krizin objektif gereklerince değıil, toplumsal güç ilişkileri çerçevesinde belirlendiğii söylenebilir. Toplumsal güç ilişkilerinin giderek ücretliler aleyhine değıişimi yönündeki temel uzlaşma yaklaşık 30 yıldan beri sürmektedir ve krizde de bu açıdan değıişen fazla bir şey olmamıştır. Örneğın kriz sonrası uygulamaların temel yönelişi, öncelikle servet kayıplarını azaltma olurken, işsiz kalanlar, tüketiciler ya da krizde evlerini kaybedenlere yönelik çözümler ikinci planda kalmıştır. İşgücü piyasası ve sosyal politikalarda ise hakim politikanın daha önceki koşulları geçerliliğini aynen korumaktadır (Brand 2011, s.77).

Krizin başlıca sebebi olan neoliberal finans merkezli kapitalizmin birikim dinamiğii ve çelişkileri ise sürmektedir (Bader 2011, s.24). Bu çerçevede hisse senedi kapitalizminin işletmeler için getirdiğii sorunları, birikimin özel ve kamu borçlarına bağımlı oluşunu, aşırı kredi genişlemesi ve finans piyasalarında köpük oluşumunu, aşırı kapasiteleri ve talep düşüşlerini önleme açısından herhangi bir çözüm önerisi söz konusu değıildir. Ayrıca devletin finansal servetlerin değıersizleşmesini önleme politikaları, sanayi sermayesi ve finans sermayesi arasındaki çelişkileri geleceğie ötelemiş ve genişleyen ölçekte yeniden üretmiştir (Sablowski 2011, s. 40).

Uluslar arası işbirliğı içinde global bir çöküşü önlemeye yönelik ilk müdahaleler görelili olarak başarılı sayılabilir. Kriz sonrası finans piyasalarında ve bazı sektörlerde yoğun sermaye değıersizleşmesi devletçe önlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla finans sektörünün risk ve kayıplarını devralan kamu kesiminin borçları olağüstü artmış, AB içinde bazı devletler iflas

⁸Keynesyen politikaların başlıcaları; ekonomileri durgunluktan çıkarmak üzere emeklilik ve işsizlik ödemelerinin yaygınlaştırılması, asgari ücret belirlenmesi, ücret düşüşlerini önlemek üzere ücretlerin devletçe kontrolü, çalışma saatlerinin kısaltılması, ekonomiyi canlandırmak üzere devlet yatırımlarının artırılması, sermaye hareketlerinin kontrolü ve sınırlanması, finansal alanda düzenlemeler, düşük gelirliiler için düşük, yüksek gelirliiler için yüksek vergileri içeren vergi sistemi, vb. olarak sayılabilir.

riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Kriz kamu borç krizine dönüşmüş, borç krizinin nasıl aşılacağı, bir başka deyişle krizin yükünü kimin üstleneceği sorunu öne çıkmıştır.

Kamu borç krizinin boyutları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Geçmişte borçlanma ve spekülasyona dayalı büyüyen ülkeler açısından sorunlar daha büyüktür. Borç krizi Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İtalya ve İspanya'yı tehdit etmektedir. Borçlanmaya dayalı birikim sürecinin dünyadaki ve Avrupa'daki alacaklıları (Çin, Almanya, Japonya, İsveç) görel olarak daha iyi durumdadır. Ancak onların gelecekleri de öngörüleceği gibi borçluların ayakta kalması⁹ ve istikrarına bağlıdır.

Kamu borç krizinin neoliberal mantık içinde çözümlenmesi yoluna gidilmiş, böylece krizde ikinci dalgaya neoliberalizmin otoriter araçlarla yeniden yapılandırılması damga vurmuştur. Avrupa Birliği içinde neoliberal entegrasyon derinleşirken, sosyal eşitsizlik ve baskılar artmıştır. Bu süreç bölüşüm politikası çelişkilerini keskinleştirmiş, sosyal, bölgesel ve politik farklılık ve parçalanmaları arttırmıştır. (IfG 2011, s.5).

Avrupa Birliği neoliberal politikaların yenilenmesinde öncü olurken, başrolü de Almanya üstlenmiştir. AB üyesi ülkelerce oluşturulan Avrupa Finansal İstikrar Fonu (EFSF) ve IMF fonlarından yararlandırma karşılığında (IMF ve Merkel hükümeti tarafından) borçlu ülkelerden radikal istikrar politikası önlemleri almaları istenmektedir. Yunanistan başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde uygulanması istenen önlemler; emekli aylıklarında, ücretlerde, aile ve çocuk yardımlarında, işsizlik yardımlarında düşüşleri, yatırımların durdurulmasını ve özelleştirmeleri içermekte, gelir arttırıcı önlem olarak da ağırlıkla katma değer vergilerinin arttırılması öngörülmektedir.

İşgücünün ve alt sınıfların çalışma ve yaşam koşullarını zorlaştıran istikrar politikaları protesto ve dirençle karşılaşmıştır. İstikrar önlemleri birçok ülkede protesto edilmiş, Almanya, İtalya, İsviçre, Fransa, Belçika, Yunanistan, Bosna-Hersek, Finlandiya, İsveç, İspanya ve Portekiz'de yüz binlerce kişinin katıldığı gösteriler yapılmıştır. Son olarak New-York'da (Wall-Street) finans kuruluşları ile bankalara yönelik protesto gösterileri yapılmıştır.

Neoliberal politikalara karşı artan tepkiler birçok AB ülkesini siyasi krize sürüklemiştir. IMF-AB denetimindeki kemer kısıma önlemleri, İrlanda ardından Portekiz, İspanya, Slovakya, Yunanistan ve İtalya'da siyasi iktidarların değişmesine neden olmuştur.

⁹ Örneğin Yunanistan'ın borçlarının büyük bölümü Fransa ve Almanya ve İtalya'yadır. Bu ülkelerin alacaklı bankalarının geleceği, kurtarma paketleri ile Yunanistan'ın borç ödeyebilirliğinin sürdürülmesine bağlıdır.

Avrupa Birliği, IMF ve bazı yatırımcıların, seçimle gelen hükümetlerin yerine AB bürokratlarının başkanlığında teknokrat hükümetler kurulması için çaba harcadığı ifade edilmektedir (Südd..Z.10.11.2011).

II. POST-NEOLİBERALİZM

2007 ortalarından özellikle Eylül 2008'den sonra, neo liberalizmin kendisi tarafından keskinleştirilen çelişkileri önlemede yetersiz kaldığı açıkça ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm içinde kriz yönetiminin sınırlarına gelinmesiyle, eskisinden farklı öneriler, farklı stratejiler gündeme gelmeye başlamıştır. Neoliberal finans piyasası kapitalizminin krizini aşmak üzere geliştirilen farklı uzlaşma öneri ve stratejileri “post neoliberalizm” kavramı altında toplanmaktadır (Brand 2011, Sekler 2007, Brie 2010, Candeias 2011). Kavram “liberalizmin sonu” ve “devletin dönüşü” söylemlerinden farklı bir bakış açısı vermektedir. Brand'a göre bu yaklaşım uygulanan farklı stratejilerin analiz edilebilmesini, yaşanan “kırılma ve sürekliliklerin” tanımlanabilmesini ve neoliberal stratejideki değişimlerin ve değişen sosyal koşulların dikkate alınabilmesini sağlar (Brand 2011, s.47)

Şu ana kadar uygulanan neoliberal stratejilerin işlevsizliği ve bunlara yönelik eleştiriler artık kolayca geçiştirilemediğinden ve neoliberalizmin yarattığı krizlerin düzenlenmesi giderek güçleştirdiğinden, post neoliberalizmin olası süreçlerinde, çok farklı stratejiler söz konusu olabilir. Postneoliberalizm kavramı sadece özgürleştirici uygulamaları içermiyor, Dünya bankası, UNDP, BM kalkınma Programı ya da sosyal demokrat Üçüncü Yol çerçevesindeki uygulamalar da post-neoliberal olarak niteleniyor(age s.48). Ancak postneoliberalizm bir önceki dönemin sona erdiği ve kapitalist toplumsal yapının yeni bir aşamasına geçildiği anlamına da gelmemektedir.

Candeias; postneoliberalizmi, toplumun gelecekteki şekillenmesi üzerinde çeşitli arayış süreçlerinin yaşandığı ve anlaşmazlıkların bulunduğu bir geçiş dönemi olarak nitelemektedir (Candeias 2011, s.60)

Kapitalizm sadece krizler üretmiyor, aynı zamanda direniş ve alternatifler biçiminde kendi karşıt güçlerini de üretiyor. Bunlar gerici olabileceği gibi, özgürlükçü ve demokratik de olabilirler (Brand 2011, s.79). Neoliberal finans kapitalizminin çoklu krizi¹⁰ de alternatif arayışları için baskı üretiyor. Bu süreçte, mevcut sistemi kurtarma, istenmeyen sonuçlardan

¹⁰ Çoklu kriz; aşırı birikim, yeniden üretim, entegrasyon, demokrasi ve güvenlik krizlerini içermektedir(Brie 2008, s.7).

kaçınma ya da daha iyi bir sistem oluşturmak üzere gelişigüzel ve koordine edilmemiş arayışlar söz konusudur (Sekler 2007 s.12) Bu arayış sürecinde belirginleşen birçok eğilimden, bir başka deyişle post-neoliberal stratejiden söz edilebilir.

1. Post Neoliberal Stratejiler

Post-neoliberalizmin bir çok yüzü olduğunu ifade eden Brie, analitik olarak dört olası post neoliberal senaryodan söz ediyor (Brie 2008 s.7); (1) Totaliter dizginlenmeyen kapitalizm (2)Tutucu finans piyasası kapitalizmi (3)Sosyal demokrat finans piyasası kapitalizmi (4)Dayanışmacı gelişme biçimi.

Candeias; bu süreçte farklı alanlarda projeler, eğilimler, senaryoların yeniden üretildiğini ve/veya burjuva kapitalist hegemonyanın yeniden üretilmesi için çalışıldığını ifade ediyor. Sonuçta neoliberalizmin içinde ve neoliberalizmin dışına çıkan eğilimler aynı anda ve birbirlerine paralel olarak gelişmektedir. Bu çerçevede öne çıkan eğilimler olarak da; Devlet müdahalelerinin yeniden biçimlenmesi, Neoliberalizmin meşrulaştırılması ya da Bretton Woods II, Yeni kamusal uzlaşma, Yeni yeşil uzlaşma, Post-neoliberal alternatifler ve Otoriterizmden söz etmektedir (Candeias 2009 s.14).

Yeni Devlet Müdahaleciliği: Finans krizinin deregölasyon ve liberalizasyonun sonunu getirmesiyle devlet müdahaleleri yeni bir yön ve önem kazanmıştır. Finans sisteminin tehdit edici krizi neo liberal inançları derinden sarsmış; para miktarının artışı, bankaların devletleştirilmesi, teminatsız devlet ve merkez bankası kredileri, çevrim karşıtı politikalar, geçmişin istikrar paketleri ve Maastricht kriterlerinde yer alan bütün devlet borç limitlerinin aşılması, daha sıkı kontroller ve yönetici gelirlerinin sınırlanması, sanayi kuruluşlarının kısmi devletleştirilmesi katı neoliberaler için sosyalizm ile eş anlamlıdır. FAZ'ın ifadesiyle (FAZ 5.10.2008) “devlet kapitalizmi kurtarıyor” bunu gönüllü olarak değil, piyasaların ve sermayenin baskıları ve meşruiyetini kaybetme korkusu nedeniyle zorunlu kaldığından yapıyor.

Devlet müdahalelerle borç ve riskleri sosyalleştirerek, gelirin servet sahipleri lehine dağılımını teşvik ederken, aynı zamanda sermayenin yatırım ve birikim stratejisine, özellikle sermaye yatırımlarına müdahalede bulunmaktadır. Bu sürecin devlet müdahalelerini yönlendirmek üzere çeşitli toplumsal güçler arasında girişilen mücadeleleri arttıracadı öngörülebilir.

Neoliberalizmin Meşruiyeti ya da Breton Woods II: Kriz sonrası açıkça ortaya çıkan bir eğilim de küresel finans piyasalarının yeniden düzenlenmesi arayışlarıdır. Burada mali yağmayı sürdürebilmek için eski düzeni yeniden kurma çabasındaki güçler ile mevcut durumu belli ölçülerde değiştirmeyi savunan reform yanlıları arasında bir mücadele söz konusudur.

IMF'nin bu süreçte kendini meşrulaştırmayı ve finans piyasalarının yeni düzeninde merkezi bir rol oynamayı başaramadığı ileri sürülüyor. ABD ve G8 ülkeleri bir küresel finansal mimari oluşturarak ve katılımcılarını genişleterek (G20) neoliberal dünya finans sisteminin meşrulaştırılmasını sağlamaya çalışıyorlar. Ancak ABD'nin oyunun kurallarına hakim olma konusunda önemli kısıtları bulunuyor. Ekonomik olarak ABD'nin bütün dünyadan sermaye ithal ederek yüksek tüketim oranlarını sürdürmesi de iç talebi ihmal eden ihracat odaklı Almanya ve Çin modelinin sürdürülmesi de güç görünüyor(Candeias 2009, s15).

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine dayanan Washington uzlaşması çökerken, Avrupa'da da çelişkiler keskinleşmektedir. Almanya büyük ölçüde neoliberalizmi, Fransa ise otoriter devlet müdahalelerini savunmaktadır. Farklı ölçülerde dışa açık ancak finans piyasaları kontrol altında olan yeni kapitalist merkezler Çin, Hindistan, Brezilya ve petrol üreticisi Arap ülkelerinin de fotoğrafa dahil edilmesiyle dünyada ekonomik ve politik güç ilişkileri değişmektedir.

Neoliberalizmin çöküşü kesin olmasa da 30 yıldan beri en kapsamlı yeniden düzenlemeler söz konusudur. Bu süreçte yeniden düzenleme uygulamalarının arttırılması yönünde baskıların ve ülkeler/sermaye grupları arasındaki çelişkilerin artacağı beklenebilir. Neoliberalizmin yeniden yapılanmasında küçük tavizler ve basit politika değişikliklerini yeterli görenler ile daha kapsamlı yeniden düzenleme gereğini savunanlar arasındaki mücadeleler ulusal alanda da ortaya çıkabilir(age, s.16).

Yeni Kamusal Uzlaşma: Kriz sürecinde kamunun genişletilmesi ve yenilenmesine dayalı bir kamusal uzlaşma projesinden söz edilebilir. Bu çerçevede kamunun altyapı, eğitim ve sağlık sisteminde yeni yatırım programları uygulayarak istihdam yaratacağı düşünülür. Devletin güçlenmesi, vergi reformu ve gelirin bir ölçüde yeniden dağılımının alt gelir gruplarındaki hoşnutsuzluğu, isyanları kontrol altında tutma açısından da katkıda bulunacağı düşünülür. Alınan önlemlerle alt yapı ve eğitim kalitesinin arttırılacağı, özel-kamu ortaklığı ile (devletin

mülkiyeti ve finansmanı, özel yatırımcıların inşaat ve işletmeyi üstlenmesiyle) kar olanakları ve ekonomik koşulların düzeltileceği ileri sürülür.

Yeni Yeşil Uzlaşma: Enerji verimliliğini arttıran, karbondioksit emisyonunu azaltan, çevreye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi ile ekonomik durgunluğa ve aynı anda ekolojik krizlere çözümler getirebileceği yönünde de bir uzlaşma oluşmuştur. Söz konusu düşünceler Birleşmiş Milletler Çevre Programının (UNEP) “Küresel Yeşil Yeni Düzen” raporunda kapsamlı olarak ifade edilmiştir. Bu projeler (yeşil) partiler, sivil toplum kuruluşları, çevreciler, dernekler, üniversiteler, gazeteciler vb. katıldığı oldukça geniş bir “Yeşil Uzlaşma Grubu”na savunulmaktadır. Devletin öncülüğünde ve büyük ölçüde sübvansiyona dayalı olarak ekolojik üretim biçimlerine geçişle, yatırım olanakları arayan sermaye için yeni birikim alanları yaratılması, stratejinin temel unsurlarındandır.

Postneoliberal Alternatifler: Kriz sonrası Washington uzlaşması meşruiyetini kaybetmiş, ABD ve Avrupa oyunun kurallarını yalnız belirleyememekte ve ufukta ulus aşırı bir uzlaşma da görünmemektedir. Bu süreçte belirginleşen eğilimlerden biri Güney Amerika ve BRIC ülkelerinin uzun zamandır dünya piyasasına ‘postneoliberal’ entegrasyon arayışı içinde geliştirdiği ekonomik ve sosyal politikalar olmuştur.

Latin Amerika ekonomilerinin borç krizi sonrası 80’li yıllarda uyguladıkları neoliberal yeniden yapılanma politikalarının yıkıcı sosyal sonuçları (artan işsizlik, gelir dağılımının bozulması, fakirliğin artışı ve tekrarlanan finans ve döviz krizleri), 1990’ların ikinci yarısında açıkça ortaya çıkmıştır. Sosyal çelişkiler keskinleşmiş, özellikle Arjantin’de 2001-2002 yılındaki derin finans ve döviz krizi neoliberalizmin politik ve ideolojik meşruiyetine ağır bir darbe vurmuştur (Schmalz/Tittor 2005, s.35)

Arjantin, Bolivya ve Ekvator’da hükümetler toplumsal gösterilerle devrilmiş, Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Venezuela’da anti neoliberal söylemi olan yeni hükümetler kurulmuştur. Genel olarak merkez sol hükümetler güçlenmiş, katılımcı özgürleştirici politikalar uygulamaya geçirilmiştir. Venezuela petrol kaynaklarını devletleştirmiş, Bolivya ve Ekvator’da devlet projeleri ve sol sosyal demokrat projeler uygulanmıştır.

Bölge ülkeleri entegrasyonlara giderek, yeni güney-güney işbirliğini geliştirme çabasına girmişlerdir. Arjantin, Brezilya, Venezüella, Çin, Güney Afrika ve Hindistan gibi ülkeler aralarındaki ekonomik politik ilişkileri arttırmışlar ve zorlayıcı neoliberal mekanizmalardan kaçınmayı denemişlerdir. Yoksulluk, fırsat eşitsizlikleri vb. sorunlar sürse

de ülkeler farklı biçimlerde daha katılımcı, daha ilerici reformlar ve görelilik olarak alt gelir grupları lehine sosyal eşitlik politikaları uygulamışlardır.

Hindistan'da çiftçiler, topraksızlar ve kast sisteminin en alt grubu (dalitler) globalleşme karşıtı ağları oluşturmuşlar, karma ekonomide devlet ABD ve Avrupa neoliberalizminden farklı roller üstlenmiştir. Çin daha açık biçimde devlet kapitalizmini denerken, Körfez lkeleri devletçi yatırım politikaları uygulamaktadır. Devletçe kontrol edilen bu türden selektif gelişme açılımları neoliberalizmden ayrı bir kategori olarak değerlendirilebilir.

İskandinav lkeleri neoliberal hegemonyaya rağmen farklı bir yaklaşım benimsemişler, liberalleşmeye kapalı olmayan ve dünya piyasalarında başarılı olan bu ülkeler aynı zamanda işgücü için daha yüksek sosyal standartları koruyabilmişlerdir. Kamusal ve sosyal altyapıya, eğitime daha gcl bir odaklanma ve devlet müdahaleciliği halkın büyük bölümü için daha yüksek yaşam standardını garantilemiştir.

WTO içinde G20 dışındaki güneyin global ülkeleri ise Avrupa, Asya ve Japonya'ya karşı güneyin pozisyonunun gclendirilmesi çabası içindedirler. Brezilya, Çin ve Güney Afrika Güney-Güney işbirliğini gclendirmiştir. Bu lkeler dünya piyasalarından kopmayı değil, tersine ekonomilerini farklı koşullarda dünya piyasalarına daha fazla entegre etme ve aynı zamanda eski kapitalist merkezlere bağımlılıklarını azaltma çabasındadırlar.

Otoriterizm: İşsizliğin, gelir dağılımında eşitsizliklerin ve yoksulluğun artışı, orta sınıfların kclmesi, sosyal güvenlikten yoksun kalan ve dışlanan kesimlerin artışı vb gelişmeler, çalışma ve yaşam koşullarını istikrarsızlaştırmış, toplumsal gerginlikleri arttırmıştır. Krizde artan sosyal gerilimleri önlemek üzere, muhaliflere karşı baskıcı önlemler (şiddet ve cezai kovuşturma), polisiye önlemler gclenmiştir.

Yakın geçmişte ağırlığı artan sağcı yönetimler (Avusturya, Fransa, İtalya, Bush yönetiminde ABD) alt ve st gelir grupları arasındaki toplumsal uzlaşmayı milliyetçiliği gclendirerek sağlamayı denemişlerdir. Bu süreçte teröre karşı mücadele, kültürlerarası çatışma ne çıkarılmış, güvenlik ve kontrol politikaları sertleştirilmiştir. Sonuçta toplumsal gerginliklerin otoriter önlemlerle ve milliyetçi uzlaşma çerçevesinde bastırılması eğilimleri gclenmiştir.

SONUÇ

Kriz sonrasında, finans merkezli birikim dinamiğini sürdürmek üzere kriz yönetimini devlet üstlenmiştir. Başlangıçta uluslar arası işbirliği içinde finans sisteminde global bir çöküşü önlemeye yönelik uygulamalar ağırlık kazanmıştır. Devletin kriz yönetimi mevcut çelişkileri çözemediği gibi birbirini tetikleyen yeni çelişkiler ortaya çıkarmıştır. Finans krizi kamu borç krizine dönüşmüş, borçların ise ücretli kesime yüklenmesi yoluna gidilmiştir. Böylece krizde ikinci dalgaya neoliberalizmin otoriter araçlarla yeniden yapılandırılması damga vurmuş, bu süreç çelişkileri ve kriz eğilimlerini daha da arttırmıştır.

Krizin temel nedenlerinden olan politik güç dengesi ve bölüşüm politikalarındaki ücretliler aleyhine durum, krizin yükünün bu kesime aktarılması için geliştirilen mekanizmalar sonucu daha olumsuz bir hal almıştır. Sonuçta sosyal parçalanma ve eşitsizlikler, politik istikrarsızlıklar artmaktadır.

Finans piyasalarının düzenlenmesi gereği herkesçe kabul edilmekte, ancak bu konuda atılan adımlar çok sınırlı kalmaktadır. Ayrıca sözü edilen düzenlemelerin finans merkezli birikimin sorunlarını çözme potansiyeli düşük görünmektedir. Zararları üstlenen ve borç krizleriyle boğuşan kamu kesiminin zayıflaması ile eğitim, sağlık ve sosyal harcamalara ayrılacak kaynaklar azalmaktadır. Ayrıca piyasaya sürülen büyük miktardaki paralar yeni spekülasyon köpükleri oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Finans merkezli birikimin borçlusu ve alacaklısı ülkeler arasındaki dengesizlikler artarken, bir yandan da hammadde ve enerji kaynaklarına erişme konusunda ülkeler arasındaki çelişkiler keskinleşmektedir.

Kapitalist gelişimin yalnız krizler değil aynı zamanda karşıt güçlerini de ürettiği ifade edilmişti. Kriz sürecinde de neoliberalizmin içinde veya neoliberalizm dışına çıkan projeler, eğilimler, alternatifler gelişmektedir. Neoliberal politikalara yönelik tepkiler artsa da hakim neoliberal uzlaşma, farklı politikaları ve kapsamlı reformları önleyecek kadar güçlü görünmektedir. Bu nedenle de milyonlarca katılımcının, neoliberal politikaları değiştirme ve krizin maliyetinin ücretlilere yüklenmesini önlemek üzere yaptıkları eylemler şu ana kadar sonuçsuz kalmıştır.

KAYNAKLAR

1. AGLIETTA, MICHÉL (2000) Ein neues Akkumulationsregime Die Regulationstheorie auf dem Prüfstand. Hamburg: VSA-Verlag.
2. ALTVATER ELMAR (2010) "Vom finanzgetriebenen zum staatsgetriebenen Kapitalismus" in Die Rückkehr des Staates? VSA Verlag Hamburg
3. BADER PAULINE / FLORIAN BECKER/ALEX DEMIROVIĆ/JULIA DÜCK (2011), "Die multiple Krise – Krisendynamiken im neoliberalen Kapitalismus" in Vielfachkrise VSA Verlag Hamburg
4. BEAMS, NICK. (1997), "Der Marxismus und die Globalisierung der Produktion", [http:// gleichheit.de/ap/ap861/07 global.htm](http://gleichheit.de/ap/ap861/07_global.htm).
5. BISCHOFF JOACHIM / RICHARD DETJE / CHRISTOPH LIEBER /. BERNHARD MÜLLER / GERD SIEBECKE (2010). Die Große Krise Finanzmarkterash – verfestigte Unterklasse – Alltagsbewusstsein - Solidarischen Ökonomie VSA Verlag Hamburg
6. BRAND, ULRICH (2011) Post-Neoliberalismus ? VSA Verlag Hamburg
7. BRIE MICHAEL, (2008) "Auswege aus der Krise des Neoliberalismus"
8. http://www.attac.de/fileadmin/user_upload/Kampagnen/KapiKon/Texte/Brie.pdf
9. CANDEIAS MARIO (2008) "Krise im oder des neoliberalen Finanzkapitalismus?", in: *diskus*, 51. Jg., Dezember 12-18, [www.rosalux.de/cms/index.php?id=9929&no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=1516&tx_ttnews\[backPid\]=10608&cHash=2195a3723e](http://www.rosalux.de/cms/index.php?id=9929&no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=1516&tx_ttnews[backPid]=10608&cHash=2195a3723e)
10. CANDEIAS MARIO, (2009) "Die Letzte Konjunktur: Organische Krise und "postneoliberale" Tendenzen" in Berliner Debatte Initial 2
11. DEMIROVIĆ ALEX (2009) Kontinuität und Krise " in Krise Neues vom Finanzkapitalismus und seinem Staat, http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/Texte-55.pdf
12. DIETER BORIS / STEFAN SCHMALZ / ANNE TITTOR HRSG. (2005) Lateinamerika: Verfall neoliberaler Hegemonie? Hamburg VSA Verlag
13. F.A.Z. 31.07.2007, s14
a. 05.10.2008, s.38
14. HIRSCH, JOACHIM (2005), Materialistische Staatstheorie VSA Verlag Hamburg.

15. HUFFSCHMİDT JÖRG (2009), "Fehlverhalten, Regulierungsmaengel oder Systemdynamik? In Das Casino Schliessen Reader des Wissenschaftlichen Beirats von Attac
16. HUFFSCHMİD JÖRG (1997),"Dominanz globalisierter Finanzmärkte": Politische Kapitulation statt ökonomisches Gesetz Berlin.
<http://www.glasnost.de/oeko/huffsch2.html>
17. INSTITUT FÜR GESELLSCHAFTSANALYSE (2011) Organische Krise des Finanzmarkt-Kapitalismus: Szenarien, Konflikte, konkurrierende Projekte1 Thesen, August
http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/rls_papers/Papers_Organische_Krise_web.pdf
18. MARİO, CANDEİAS (2009),"Die Krise und der Neoliberalismus" in Krise Neues vom Finanzkapialismus und seinem Staat,
http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/Texte-55.pdf
19. MARTİN, SCHLEGEL (2009) "Finanzmarkt und Weltwirtschaftskrise - Eine aufgeschobene Überproduktionskrise",
http://www.kommunistischedebatte.de/kapital/finanzkrise_schlegel2009.html
20. NETZKER,RALPH.(1999), "Die Krise des Fordismus", [home.t-online.de /home/ralph.netzker/fordism./htm](http://home.t-online.de/home/ralph.netzker/fordism./htm)
21. RİLLİNG RAİNER (2008) Finanzmarktkrise - Ende des Neoliberalismus? Und die Linke?, http://www.rainer-rilling.de/texte/standpunkte_0823.pdf
22. RİCHARD, WOLFF (2009), "Nach dem Neoliberalismus Szenarien der Krisenbearbeitung und sozialistische Strategie" in Krise Neues vom Finanzkapialismus und seinem Staat,
http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/Texte-55.pdf
23. SABLowski, THOMAS (2011) "Die Jüngste Weltwirtschaftskrise und die Krisentheorien" in Vielfachkrise VSA Verlag Hamburg
24. SABLowski, THOMAS/ALNASSERİ,SABAH (2001), "Auf dem Weg zu einem finaz-getriebenen Akkumulationsregime" Ein Neuer Kapitalismus, Hamburg VSA Verlag.
25. SCHUI HERBERT BALANKENBURG STEPHANİE,(2002) Neoliberalismus: Theorie Gegner Paxis VSA Verlag Hamburg
26. SEKLER, NİCOLA (2007): Stichwort „Postneoliberalismus“. In: Brand, Ulrich/Lösch, Bettina/Thimmel, Stefan (Hg.): ABC der Alternativen, Hamburg

27. SÜDDEUTSCHE.DE 10.11.2011